

نظام حقوق بشر آفریقایی

داکتر زهرا مهدوی*

چکیده

نظام آفریقایی حقوق بشر به‌عنوان یکی از سه نظام منطقه‌ای حقوق بشر از اهمیت بررسی درخور توجهی برخوردار است. تجربه تاریخی استعمار و استقلال این قاره سبب شده تا نگاه ویژه‌ای نسبت به مباحث حقوق بشری در این منطقه احساس شود و در پی تشکیل سازمان وحدت آفریقا، و پس از آن اتحادیه آفریقا، همواره لزوم یک سازوکار کارآمد احساس می‌شد؛ از این رو، در ۱۹۸۱، منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم به تصویب رسید و کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم نیز در این منشور تعبیه شد. پس از گذشت مدتی و لزوم وجود سازوکاری کارآمد، در پی پروتکل منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم (۱۹۹۸)، دادگاه آفریقایی نیز تشکیل شد که بازوی قضایی منشور است. نظام آفریقایی حقوق بشر موجود با توجه به نیازها و تاریخچه خاص این منطقه تدوین شده است و از این رو می‌توان آن را سازوکاری مؤثر در منطقه آفریقا به حساب آورد.

واژگان کلیدی: حقوق بین‌الملل بشر، نظام آفریقایی حقوق بشر، کمیسیون آفریقایی حقوق بشر، دیوان آفریقایی حقوق بشر، حقوق بشر و مردم.

اعلان و تدوین منظم اعلامیه‌های حقوق بشر با تأکید بر جهانی بودن آن‌ها، از صدور فرمان منشور کبیر (۱۲۱۵ میلادی) در انگلستان، مجموعه‌قواعد حقوق انگلستان (۱۶۸۸ میلادی)، اعلامیه استقلال آمریکا (۱۷۷۶ میلادی) و اعلامیه حقوق شهروندی فرانسه (۱۷۸۹ میلادی) است (دانش‌پژوه، ۱۳۹۰: ۳۱). با وقوع دو جنگ جهانی، جهان‌شمولی حقوق بشر و نیاز به اعلام بین‌المللی و حمایت از آن ضروری شد؛ لذا منشور ملل متحد در سال ۱۹۴۵ و اعلامیه جهانی حقوق بشر در سال ۱۹۴۸، به سرعت تدوین شد و به دنبال آن میثاقین تصویب شدند که گام‌های مهمی در زمینه ترویج حقوق بشر می‌باشند.

قواعد حقوق بشری در قالب معاهداتی کنونی‌اش، پس از جنگ جهانی دوم، در پاسخ به جنایات ارتکاب‌یافته توسط قدرت‌های بزرگ گسترش یافت (Murray, 2000: 9).

بررسی نظام حقوق بشری آفریقا به‌عنوان یکی از سه نظام حقوق بشری منطقه‌ای، از ابعاد مختلف دارای اهمیت است. جدا از دیدگاه‌های متعارض طرفداران دکتین‌های جهان‌شمولی و نسبی‌گرایی فرهنگی در خصوص وجود مفاهیم حقوق بشر در مناطق مختلف دنیا، نظام حقوق بشری آفریقا به اقتضای سابقه استعمار و ویژگی‌های منحصر به فرد فرهنگی و طرز تلقی آفریقایی از حقوق که آن‌ها را جدای از وظایف نمی‌داند، نسبت به سایر نظام‌های منطقه‌ای حقوق بشر تمایز آشکاری دارد. با تحولات سازمان وحدت آفریقا و نیز نقش مهم و تأثیرگذار اعضای آن در تصویب «منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم» و متعاقباً با شکل‌گیری اتحادیه آفریقا، پیگیری «حقوق بشر و مردم» وارد مرحله نوینی شده است؛ به طوری که از تصویب «کنوانسیون سازمان اتحادیه آفریقا حاکم بر ابعاد ویژه مشکلات پناهندگان در آفریقا» و نیز تدوین «منشور آفریقایی حقوق و رفاه کودک» می‌توان استنباط نمود که نظام آفریقایی ارتقا و حمایت از حقوق بشر از نقطه نظر تاریخی با تصویب «منشور آفریقایی حقوق بشر و مردم» توسط سران کشورها و دول عضو سازمان وحدت آفریقا (OAU)^۱ بنیان‌گذاری شده و بدین‌سان آفریقا سومین منطقه جهان بعد از اروپا و آمریکا به‌لحاظ داشتن نظام بین‌دولتی خاص خود جهت حمایت و ارتقای حقوق بشر شده است. با توجه به هدف مهم ریشه‌کنی رد پای استعمار از آفریقا به‌عنوان یکی از اهداف سیاسی سازمان مزبور، استعمارزدایی ایجاب می‌کند تا میزان و سببی از حقوق بنیادین و

1. Organization of African Unity (OAU).

اساسی که در دوران استعمار انکار شده بود، مورد شناسایی قرار گیرد

با پشت سر نهادن دوران استعمار و سپس تجربه استقلال، قاره آفریقا فرصت آن را یافت که تا حدودی به حقوق و آزادی‌های بشر و کرامت انسانی برگرفته از فرهنگ و نیازهای آفریقایی بپردازد. در این راستا، تلاش و پیگیری سازمان‌های غیر دولتی، سازمان وحدت آفریقا و پس از آن اتحادیه آفریقا (AU)^۱، نقش بسزایی را ایفا کرده است که البته نقطه عطف این جریان را تصویب منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها در سال ۱۹۸۱ رقم زده است. این منشور مبنای نظام آفریقایی حقوق بشر را تشکیل می‌دهد.

منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها^۲ (۱۹۸۶)، از جمله مهم‌ترین اسناد و معاهدات الزام‌آور منطقه‌ای حقوق بشری در نظام آفریقایی حقوق بشر به‌شمار می‌آید که در راستای به رسمیت شناختن هنجارهای حقوق بشری و حمایت و ترویج حقوق بشر و آزادی‌های اساسی در این نظام به تصویب رسیده است.

۱. حقوق بشر در آفریقا

صحبت از حقوق بشر در آفریقا تا قبل از دوره استعمار و این‌که آیا قبل از این دوره اصلاً قانونی در آفریقا وجود داشته، بسیار بحث برانگیز است. برخی از دانشمندان غربی از ایده عدم وجود حقوق در آفریقای قبل از استعمار حمایت می‌کنند. هگل در تاریخ فلسفه‌اش، آفریقا را خارج از تاریخ و تمدن قرار داده است. دلیل تشخیص فقدان وجود حقوق در آفریقای قبل از استعمار شاید این باشد که جامعه آفریقایی در آن دوره بسیار سنتی بوده و بیشتر بر اساس عرف و سنت اداره می‌شده است تا قانون؛ بنابراین، در قرن نوزده، اندیشمندان تلاش کردند تا میان عرف و قانون تفکیک قائل شوند (Orlu nmehielle: 7). شاید بتوان این عقیده به نبود قانون در آفریقا را بدین صورت توجیه کرد که در عصر قبل از استعمار، قانون به صورت ابعاد واضح اقتصادی-اجتماعی وجود نداشته است و الا به صورت نظام سنتی قبیله‌ای مسلماً اصول و ارزش‌هایی به مانند قانون وجود داشته است.

1. African Union (OU).

2. African [Banjul] charter on Human and people's Rights Adopted by the organization of African unity on 17 June 1981 Entered into force on 21 October 1986 ACHPR.

۳. تاریخ الزام‌آوردن.

تلاش برای حقوق بشر در آفریقا با تجربه طولانی رنج، ستم و بهره‌کشی در این قاره پیوند خورده است که قابل ردیابی در تجربه آفریقایی بردگی و استعمار است (Ssenyonjo, 2012: 5).

تا مدت‌ها اندیشه حقوق بشر منطقه‌ای در جهان فراگیر نبود تا این‌که پس از تصویب میثاق حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی^۱ و میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی^۲ در سال ۱۹۶۶ و لازم‌الاجرا شدن این‌ها در سال ۱۹۷۶، ایده حقوق بشر منطقه‌ای نیز به وجود آمد. مجمع عمومی در سال ۱۹۷۷ از دولت‌ها خواست تا مکانیسم‌های منطقه‌ای را به وجود آورند و چهار سال بعد سیستم منطقه‌ای آفریقایی در ژوئن ۱۹۸۱ تأسیس شد (Ssenyonjo, 2012: 3).

۲. فرایند تصویب منشور آفریقایی حقوق بشر

طرح اولیه تدوین منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها در گردهمایی حقوق‌دانان آفریقایی که در سال ۱۹۶۱ در لاگوس نیجریه تشکیل شده بود، ارائه گردید. این ایده، در سمینارها و کنفرانس‌های مختلفی که بعدها از جانب سازمان ملل و کمیسیون بین‌المللی حقوق‌دانان تشکیل شده بود، پیگیری شد و پیش‌نویس منشور تهیه گردید. ابتدا این پیش‌نویس در اجلاس وزرای دادگستری کشورهای عضو سازمان وحدت آفریقا به تصویب وزرای دادگستری کشورهای عضو سازمان وحدت آفریقا رسید و سپس به تصویب کنفرانس سران کشورهای آفریقایی که در ژوئن ۱۹۸۱ در نایروبی کنیا تشکیل شده بود، رسید (مهرپور، ۱۳۸۳: ۲۲۹). این سند در سال ۱۹۸۱ به‌وسیله سازمان وحدت آفریقا (در حال حاضر اتحادیه آفریقایی) مورد تصویب قرار گرفته، در ۲۱ اکتبر ۱۹۸۶ قابلیت اجرا پیدا نموده و از سال ۱۹۹۵ میلادی توسط تمامی ۵۳ کشور عضو اتحادیه آفریقایی مورد تصویب قرار گرفته است (Heyns, 2005: 3).

این منشور سندی بی‌همتا در میان دیگر ابزارهای حقوق بشری در آفریقا تلقی می‌شود؛ زیرا بر اساس مفهوم آفریقایی حقوق ارائه شده است و هدف نویسندگان نیز خلق سندی مبتنی بر فلسفه آفریقایی و پاسخ‌گویی نیازهای آفریقایی بوده است. این بی‌همتایی را می‌توان من باب مثال در قالب گنجاندن حقوق مدنی و سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و حقوق مردم در قالب یک سند عنوان کرد (Murray, 2000: 10).

1. International convention on economic, social and cultural rights (ICESCR).

2. International convention on civil and political rights (ICCPR).

۲۳۰-۲۲۹). از طرفی دیگر با وجود آن که در منشور آفریقایی حقوق فردی متعددی به رسمیت شناخته شده‌اند؛ ولی با این حال برخی از حقوق بشر فردی بسیار مهم نظیر حق خلوت (یا حریم خصوصی) (Right to privacy) یا حق در برابر کار اجباری یا قهری (Right Against forced or compulsory labour) صریحاً به رسمیت شناخته نشده‌اند.

و از میان حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی متعددی که در سطح بین‌المللی شناسایی شده‌اند، تنها تعداد معدودی از آن‌ها در منشور آفریقایی گنجانده شده است (تاموشات، ۱۳۸۶: ۱۱۶).

۴. نظرات مشورتی دیوان

دیوان حقوق بشر آفریقایی و مردم، صلاحیت صدور نظریه مشورتی در خصوص سؤالاتی که از آن پرسیده می‌شود را دارد. دیوان می‌تواند درباره هر موضوعی که از آن توسط مجمع و پارلمان و یا شورای اجرایی اتحادیه آفریقایی و یا شورای صلح و امنیت اتحادیه و شورای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مؤسسات مالی و هریک از ارگان‌های اتحادیه که توسط مجمع مجوز داشته باشند، تقاضای نظریه مشورتی کند.^۱ تقاضای نظریه مشورتی باید به صورت مکتوب و متناسب با شرایط دقیق سؤال و در مورد مسأله‌ای باشد که مرتبط با صلاحیت دیوان می‌باشد.^۲ تقاضای نظریه مشورتی نباید در مورد پرونده‌های معوق نزد کمیسیون آفریقایی و یا کمیسیون آفریقایی متخصصین باشد.^۳

۵. کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها

کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها از جمله نهادهای منطقه‌ای مبتنی بر معاهده است که به موجب ماده ۳۰ منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها (۱۹۸۱) - در داخل سازمان وحدت آفریقا - به منظور ارتقای حقوق بشر و تضمین حمایت از مقررات مندرج در منشور ایجاد شده است. بدین ترتیب، از ماده ۳۰ به بعد، منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها مقرراتی را درباره ترکیب کمیسیون، وظایف، اختیارات و سایر امور بیان می‌نماید. این کمیسیون در تاریخ دوم

1. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS article 53 (1).

2. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS article 53 (2).

3. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS article 53 (3).

نوامبر ۱۹۸۷ گشایش یافته است. کمیسیون دارای سه وظیفه اصلی است: اول، وظایف ترویجی که شامل اطلاع‌رسانی و آموزش در زمینه حقوق بشر و بررسی گزارش‌های دوره‌ای دول عضو منشور و سایر وظایف ترویجی کمیسیون است. دوم، وظیفه تفسیری که بیانگر تفسیر مقررات منشور توسط کمیسیون با توجه به شروط مندرج در منشور است و در نهایت وظیفه حمایتی که همان صلاحیت کمیسیون در رسیدگی به شکایات بین‌الدولی و فردی می‌باشد (اسلامی و بصیرت، ۱۳۸۸: ۳۲۱). حمایت و ارتقای حقوق بشر و مردم و تفسیر منشور سه وظیفه اصلی کمیسیون است.^۱ باید توجه داشت که نظارت بر حقوق ذکر شده در منشور آفریقایی به کمیسیون سپرده شده است (Evans, 2008: 34) و کمیسیون نهادی با سازوکار شبه قضایی می‌باشد (Evans, 2008: 35).

کمیسیون دارای صلاحیت و آیین رسیدگی به شکایات دولت‌های عضو علیه یکدیگر و شکایات افراد خصوصی و حتی گروه‌ها و سازمان‌های غیر دولتی علیه دولت‌های عضو نسبت به موارد نقض حقوق بشر می‌باشد.^۲

۶. ترکیب کمیسیون

کمیسیون مرکب از ۱۱ عضو و از بین شخصیت‌های آفریقایی که دارای حسن شهرت، معروف به داشتن سجایای اخلاقی والا، کرامت، حیثیت، بی‌طرفی، صلاحیت در امور مربوط به حقوق بشر و به‌ویژه تجربه حقوقی هستند، انتخاب می‌شوند.^۳ اعضای کمیسیون با صلاحیت شخصی و نه به‌عنوان نمایندگان دولت فعالیت می‌کنند.^۴ هیچ کشوری نمی‌تواند بیش از یک عضو داشته باشد.^۵ انتخاب اعضا بدین صورت است که غالباً از مناطق اصلی قاره آفریقا (شمال، جنوب، شرق، غرب و مرکز) انتخاب می‌شوند. دبیرکل اتحادیه آفریقا از کشورها می‌خواهد نامزدهای خود را حداکثر تا ۴ ماه قبل از انتخابات معرفی نمایند. اسامی نامزدها در دفتر اجلاس سران دول

1. About ACHPR <http://www.achpr.org/about/>.

2. The African Commission on Human and Peoples' Rights, Nordiska Afrikainstitutet, Danish Centre for Human Rights Commissioned by SIDA, 1998, p 8.

3. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 31(1).

4. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 31 (2).

5. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 32.

ثبت می‌شود^۱ و اجلاس، اعضای کمیسیون را با رأی مخفی انتخاب می‌کند.^۲ مطابق ماده ۳۴، هر دولت تنها می‌تواند دو نامزد معرفی کند که باید تبعهٔ دول عضو باشند. دارا بودن سوابق و تجربیات قضایی در انتخابات اعضای کمیسیون بسیار با اهمیت است.

اعضای کمیسیون برای مدت شش سال انتخاب می‌شوند و تجدید انتخاب آن‌ها بلامانع است. دورهٔ ۴ نفر از اعضا در نخستین انتخاب بعد از ۲ سال و دورهٔ ۳ نفر بعد از چهار سال پایان می‌پذیرد^۳ و رئیس مجمع سران دولت‌های عضو سازمان وحدت آفریقا، بلافاصله پس از اولین انتخابات، اسامی کسانی را که پس از ۲ و ۴ سال دوره‌شان تمام شده، با قرعه‌کشی انتخاب می‌کنند.^۴

۷. نهاد نظارتی بر منشور آفریقای

کمیسیون آفریقای حقوق بشر، تنها نهاد نظارتی به رسمیت شناخته‌شده در منشور آفریقای حقوق بشر است که به منظور ارتقای حقوق بشر و تضمین حمایت از آن‌ها در آفریقا مطابق ماده ۳۰ منشور^۵ پیش‌بینی شده است.

بر اساس منشور آفریقای حقوق بشر و ملت‌ها، آیین گزارش‌دهی، روش اصلی کنترل اجرای تعهدات دولت‌ها را تشکیل می‌دهد. این سیستم نظارتی در مقایسه با سیستم نظارتی قضایی از قوت چندان بالایی برخوردار نبوده و همان نقایص سیستم گزارش‌دهی که در سایر مراجع نظارتی وجود دارد را دارا می‌باشد. مضافاً به این‌که با وجود تعداد زیاد دولت‌های عضو منشور، رسیدگی به تمامی گزارشات برای اعضای ۱۱ نفرهٔ کمیسیون مقدور نبوده و از این‌روی شاهد عملکرد چندان درخشانی در این زمینه نمی‌باشیم (تاموشات، ۱۳۸۶: ۲۷۴-۲۷۳).

هرچند در سال ۱۹۹۸ مجمع رؤسای دولت و حکومت سازمان وحدت آفریقا با تصویب

1. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 35.
2. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 33.
3. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 36.

۴. از ۲۰۰۱ اتحادیهٔ آفریقا.

5. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 37.
6. Article 30: An African Commission on Human and Peoples' Rights, hereinafter called "the Commission", shall be established within the Organization of African Unity to promote human and peoples' rights and ensure their protection in Africa.

پروتکل منشور آفریقایی حقوق بشر تلاش نمودند تا با ایجاد دیوان حقوق بشر و ملت‌ها به نوعی این نقیصه را جبران نمایند؛ اما تا سال ۲۰۰۲، تنها ۵ دولت این پروتکل را تصویب کرده‌اند و برای لازم‌الاجرا شدن آن ۱۵ سند تصویب باید واصل شود (تاموشات، ۱۳۸۶: ۳۸۷-۳۸۶).

۸. آیین رسیدگی در کمیسیون آفریقایی

با توجه به مقررات مندرج در منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها، به نظر می‌رسد کمیسیون آفریقایی حقوق بشر صلاحیت رسیدگی شکایات دولت‌های عضو علیه یکدیگر و شکایات افراد خصوصی و حتی گروه‌ها و سازمان‌های غیر دولتی علیه دولت‌های عضو، نسبت به مورد نقض حقوق بشر را دارا می‌باشد. اگر یکی از دولت‌های عضو منشور آفریقایی معتقد باشد که دولت دیگر حقوق و مقررات منشور آفریقایی را نقض کرده است، می‌تواند ابتدا با یک اخطار کتبی توجه دولت مورد نظر را به موضوع جلب نماید و در عین حال مراتب را به اطلاع دبیرکل اتحادیه آفریقا و رئیس کمیسیون برساند. دولت مقابل موظف است ظرف سه ماه توضیح کتبی و قانع‌کننده‌ای را ارائه کند و چنانچه موضوع به این طریق حل نشد، هریک از دولت‌های عضو می‌توانند مسأله را در کمیسیون مطرح نمایند. علاوه بر این، مطابق ماده ۴۹ منشور، هریک از دولت‌های عضو مستقیماً می‌توانند در خصوص نقض مقررات منشور از سوی یکی از دولت‌های عضو به کمیسیون شکایت کنند. مطابق ماده ۵۵ منشور، دبیر کمیسیون قبل از هر جلسه فهرست شکایات واصله به کمیسیون، غیر از شکایات مطروحه از سوی دولت‌ها، را تهیه و به اعضای کمیسیون تقدیم می‌کند و اعضا هم آن را از حیث قابل پذیرش بودن یا نبودن مورد ارزیابی قرار می‌دهند و هم‌چنین مطابق رویه عملی کمیسیون، آشکار می‌شود که افراد خصوصی، گروه‌ها و... هم حق شکایت در کمیسیون را دارند؛ اما طرح شکایت (درخواست) در کمیسیون مستلزم رعایت شرایط ماهوی خاصی می‌باشد؛ از جمله این که شکایت (درخواست) باید حاوی مشخصات خواهان‌ها باشد؛ حتی اگر این افراد درخواست کرده باشند هویت‌شان افشا نشود. شکایت باید مطابق منشور سازمان وحدت آفریقا و منشور آفریقایی حقوق بشر و ملت‌ها باشد. شکایت نباید حاوی توهین و اهانتی به اتحادیه آفریقا یا دولت مقابل و نهادهای مربوط به آن دولت باشد. شکایات نباید منحصرأً متکی به اطلاعات انتشار یافته توسط رسانه‌ها باشند. شکایت باید ظرف مدتی معقول و پس از طی تمامی مراحل داخلی مطرح شده باشد. شکایت نباید حاوی

مواردی باشد که قبلاً از طریق سازوکارهای دیگری حل و فصل^۱ شده است.^۲ دولت‌های مربوطه می‌توانند در هنگام رسیدگی در کمیسیون حضور یافته و اظهار شفاهی یا کتبی خود را به اطلاع کمیسیون برسانند.^۳

۹. دادگاه یا دیوان آفریقایی حقوق بشر

در وهله اول، آنچه از نقیصه‌های کمیسیون مشهود بود، فقدان قدرت الزام‌آوری یا تصمیم‌سازی آن است (Murray, 2000: 22). در ابتدا تصور می‌شد که کمیسیون قدرت تحقیق و الزام ضعیفی را دارا است؛ اما باید توجه شود که کمیسیون، دادگاه یا دیوانی با صلاحیت قضایی اجباری نیست (Evans, 2008: 35). با توجه به ضعف‌های کمیسیون و از همه مهم‌تر سیستم گزارش‌دهی صرف آن و همچنین عدم لازم‌الاجرا بودن تصمیمات کمیسیون، نیاز به ایجاد نهادی جدید احساس شد که بتواند تصمیمات الزامی و آمرانه اتخاذ نماید و نقشی مؤثرتر در زمینه حمایت و ترویج حقوق ایفا کند (تاموشات، ۱۳۸۶: ۲۳). در این راستا، در سال ۱۹۹۸، مجمع سران دولت‌ها و کشورها در اوآگوادگو در بورکینافاسو، پروتکلی^۴ را در خصوص تأسیس یک دادگاه آفریقایی حقوق بشر و مردم تصویب نمودند که در نهایت با لازم‌الاجرا شدن آن در سال ۲۰۰۴ به تأسیس دادگاه آفریقایی حقوق بشر و مردم در همان سال منجر گردید. تضمین حمایت از حقوق بشر که از وظایف کمیسیون بود، بالاخره با تأسیس دادگاه آفریقایی عملی شد (Evans, 2008: 35).

دادگاه به‌عنوان مکمل کمیسیون و برای پوشش دادن نقاط ضعف موجود در سیستم نظارتی و حمایتی کمیسیون، تشکیل شده است (اسلامی و بصیرت: ۱۳۸۸: ۳۲۵). مأموریت دادگاه، تکمیل و تقویت وظایف کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم است^۵ که یک نهاد شبه‌قضایی مسئول نظارت بر اجرای منشور بود.^۶ صلاحیت قضایی دادگاه بر اساس ماده ۳ (۱) پروتکل دادگاه آفریقایی حقوق بشر و مردم به همه قضایا و اختلافات مربوط به اجرا و تفسیر منشور بانجول

۱. شبیه آنچه در دیوان بین‌المللی دادگستری نیز می‌باشد (اعتبار امر مختومه).

2. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 56.

3. African [Banjul] charter on Human and people's Rights, article 51.

۴. پروسه رسیدگی و طی مراحل کتبی و شفاهی و تقدیم لوایح، شبیه دیوان بین‌المللی دادگستری است.

5. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS ON THE ESTABLISHMENT OF AN AFRICAN COURT ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS (1998).

۶. کمیسیون آفریقا که اغلب آن به‌عنوان کمیسیون بانجول شناخته می‌شود.

7. Establishment of the Court, <http://www.african-court.org/en/index.php/about-us/establishment>.

گسترش یافته است (Evans, 2008: 41).

این دادگاه در واقع قرار است بازوی اجرایی کمیسیون حقوق بشر آفریقا باشد و هر فرد یا مقام حقوقی یا سازمانی که به کمیسیون حقوق بشر آفریقا شکایت یا مراجعه کند، پرونده‌ای برای او در دادگاه حقوق بشر تشکیل شده و رسیدگی قضایی در این پرونده آغاز می‌شود. رابطه دیوان با کمیسیون در پروتکل کاملاً روشن نیست. در مقدمه پروتکل، هدف از این دیوان تکمیل و اجرای کارکردهای کمیسیون مطرح شده است.

در اساس نامه دادگاه حقوق بشر آفریقا آمده است هر پرونده‌ای بعد از تأیید کمیسیون حقوق بشر آفریقا در این دادگاه پذیرفته می‌شود. به این ترتیب، نقش کمیسیون حقوق بشر در دادگاه حقوق بشر آفریقا بسیار مهم است.

ساختار کلی دادگاه آفریقایی حقوق بشر و مردم در پروتکل ۱۹۹۸ در ماده ۱۶ چنین آمده است که دادگاه دارای ۲ بخش امور عام که شامل ۸ قاضی است و بخش حقوق بشر که این بخش نیز شامل ۸ قاضی است، می‌باشد. بخش عام صلاحیت رسیدگی به کلیه پرونده‌های تسلیم شده به دادگاه را دارد و بخش حقوق بشر صلاحیت رسیدگی به کلیه مسائل مربوط به حقوق بشر و مردم را دارا می‌باشد.^۱ البته طبق ماده ۱۸، اگر مورد مقتضی ضروری به نظر برسد، هر بخش دادگاه می‌تواند تمام قضات را متوجه موضوع نماید. هر تصمیمی که توسط هر بخش دادگاه گرفته شود، در حکم مسأله و تصمیم گرفته شده توسط خود دیوان می‌باشد.^۲ در ماده ۱۹ هم چنین این بخش‌ها دارای کرسی‌هایی معرفی شده‌اند که حد نصاب آن‌ها توسط دادگاه تعیین می‌شود.

در ماده ۲۰ اساس نامه بیان شده است که دیوان دارای دو نوع جلسه عادی و فوق‌العاده می‌باشد. دیوان خود برای جلسات عادی تصمیم خواهد گرفت و جلسات فوق‌العاده توسط اکثریت قضات و یا رئیس دیوان تشکیل خواهند شد. حد نصاب لازم برای به رسمیت بخشیدن به جلسات صحن عمومی دیوان، ۹ قاضی و برای هر بخش، ۵ قاضی است.^۳

1. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 17.

2. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 19.

3. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 21.

۱۰. صلاحیت دیوان

دیوان آفریقایی حقوق بشر و مردم، صلاحیت رسیدگی به کلیه مسائلی که به آن ارجاع می‌شود را، بر طبق اساس‌نامه در صورتی که مرتبط با مسائل زیر باشد، دارد:

الف) تفسیر و اعمال اساس‌نامه دیوان.

ب) تفسیر، اعمال و ارزیابی مشروعیت معاهدات اتحادیه آفریقایی، و تمام اسناد فرعی در چارچوب اتحادیه آفریقایی تصویب می‌شوند.

ج) تفسیر و اعمال منشور اتحادیه آفریقایی و یا منشور حقوق و رفاه کودکان، پروتکل حقوق بشر و مردم آفریقا در مورد حقوق زنان آفریقایی و یا هر سند حقوقی مرتبط با حقوق بشر که به وسیله این کشورها تصویب شده است.

د) هر مسأله حقوق بین‌الملل.

ه) تمام اعمال، تصمیمات، مقررات و دستورالعمل‌های ارکان اتحادیه.

و) تمام مسائل به‌خصوص آن‌هایی که در دیگر موافقت‌نامه‌های کشورهای عضو اساس‌نامه و یا میان آن‌ها و اتحادیه این دیوان مقرر شده‌اند و هر موافقت‌نامه‌ای که صلاحیت رسیدگی را به دیوان ارجاع داده است.

ز) بررسی وجود هر واقعه‌ای که در صورت حدوث نقض، یک تعهد بین‌المللی در برابر یکی از کشورهای عضو اساس‌نامه دیوان و یا اتحادیه آفریقایی را دربردارد.

ح) ماهیت و میزان غرامتی که باید به‌خاطر نقض تعهدات بین‌المللی پرداخته شود.^۱

نهادهایی که می‌توانند هر مسأله‌ای را به دیوان ارجاع دهند، عبارتند از: کشورهای عضو پروتکل و مجمع عمومی و پارلمان و ارکان اتحادیه آفریقایی و یا هر کارمند اتحادیه در خصوص درخواست در مورد اختلاف با توجه به حدود و شرایطی که مقررات کارکنان اتحادیه مقرر کرده، می‌تواند اختلاف موضوع را به دیوان ارجاع دهد. اما دیوان به روی کشورهایی که عضو اتحادیه نیستند، باز نیست و هم‌چنین دیوان صلاحیت رسیدگی به اختلافاتی که در آن کشورهایی که

1. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 28.

هنوز اساس نامه را تصویب نکرده‌اند و یک طرف اختلاف هستند، ندارد.^۱

دادخواست به دیوان باید به صورت مکتوب باشد و به مدیر دفتر تقدیم گردد. در دادخواست‌ها می‌بایست ماهیت اختلافات و قانون قابل اعمال و مبنای صلاحیت دیوان مشخص شود. مدیر دفتر باید سایر طرفین مربوط در دادخواست را از تقدیم دادخواست مطلع نماید. مدیر دفتر هم‌چنین باید رئیس کمیسیون و تمامی کشورهای عضو اتحادیه آفریقایی را که در اختلاف دخیل‌اند، مطلع نماید.^۲

۱۱. آیین دادرسی دیوان

همان‌طور که در پیش اشاره شد، دادخواستی که برای اقامه دعوی به دیوان تقدیم می‌گردد، باید به صورت مکتوب باشد و به مدیر دفتر تقدیم گردد. در دادخواست‌ها می‌بایست ماهیت اختلافات و قانون قابل اعمال و مبنای صلاحیت دیوان مشخص شود. مدیر دفتر باید سایر طرفین مربوط در دادخواست را از تقدیم دادخواست مطلع نماید. مدیر دفتر هم‌چنین باید رئیس کمیسیون و تمامی کشورهای عضو اتحادیه آفریقایی را که در اختلاف دخیل‌اند، مطلع نماید.^۳ تصمیمات دیوان باید با رأی اکثریت آن‌ها گرفته شود و در صورت برابری آراء، رأی رئیس دیوان قاطع است.^۴ دیوان در پرونده‌های مطروحه در نزد خود، باید با توجه به منابعی که در ماده ۳۱ اساس نامه مقرر شده است، رسیدگی نماید. هرگاه هریک از طرفین از حضور نزد دیوان خودداری نمایند و یا برای دفاع از خود در دیوان حاضر نشوند، دیوان می‌تواند دادرسی را به صورت غیابی انجام دهد. اعتراض به دادرسی دیوان مهلتی ۹۰ روزه دارد و بعد از ۹۰ روز حکم قطعی می‌گردد؛ مگر آن‌که نتیجه دادرسی مغایر با قواعد دیوان باشد که در این‌جا اعتراض هیچ تأثیری بر باقی ماندن رأی ندارد و الزام‌آور بودن رأی ناشی از تقصیر دادرسی از بین می‌رود.^۵

1. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 29.
2. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 33, 34.
3. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 33,34.
4. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 42.
5. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 41.

۱۲. منابع مورد استفاده در دیوان

دیوان پرونده‌های مطروحه نزد خود را باید طبق مقررات و منابع مشخصی که در اساس نامه آن تعیین شده است، مورد رسیدگی قرار دهد. این منابع عبارتند از:

الف) مقررات موجود در اساس نامه دیوان؛

ب) معاهدات بین‌المللی، چه خاص و چه عام، که توسط کشورها پذیرفته شده‌اند؛

ج) عرف بین‌المللی که در رویه عمومی به منزله قاعده بین‌المللی پذیرفته شده و اصول کلی حقوقی که به‌طور بین‌المللی توسط کشورهای آفریقایی پذیرفته شده‌اند.

د) رویه قضایی، رویه داخلی که توسط بسیاری از کشورها اعمال می‌شود، دستورالعمل‌ها و تصمیمات اتحادیه به‌عنوان ابزارهای فرعی تعیین قواعد حقوقی؛

ه) هر قانون مرتبگی که در فیصله پرونده مطروحه به کار آید.^۱

البته هیچ‌کدام از این موارد مانع از این نیست که دیوان در صورت موافقت طرفین به رسیدگی بر اساس اصول کدخدامنشانه روی آورد.^۲

۱۳. محتوای شکایات

قاره آفریقا بستر نقض حقوق‌های بشری محسوب می‌شود که البته حقوق نسل دوم با توجه به موضوع اقتصادی این قاره اصلاً قابل طرح نمی‌باشد؛ اما حقوق نسل اولی که در جامعه جهانی تا حدود زیادی تأمین شده، بیش‌ترین موارد نقض را در این سرزمین دارا است. بخش عمده شکایات پیرامون نقض حقوق مدنی و سیاسی مندرج در منشور می‌باشند و این مسأله صراحتاً در تعارض با تأکید منشور بر حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و همچنین حقوق جمعی است.

هرچند این امر چندان دور از انتظار نمی‌باشد؛ زیرا جوامع آفریقایی کماکان درگیر مرتفع نمودن نیازهای اولیه خود می‌باشند. مشکلات شدید اقتصادی، فقر، قحطی و جنگ‌های موجود در سرتاسر این قاره موجب شده تا اهمیت حقوق بشر برای این کشورها پس از اقتصاد و امنیت

1. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 31(1).

2. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 31(2).

قرار بگیرد. این در حالی است که در این کشورها حتی رعایت حقوق بنیادینی هم چون حق حیات نیز ناممکن شده است (اسلامی و بصیرت، ۱۳۸۸: ۳۲۱). بدین ترتیب، شکایات ارجاعی به کمیسیون بیش تر حول مسائلی هم چون اعدام خودسرانه، شکنجه، کشتار دسته جمعی و بازداشت خودسرانه است که این امر، مبین نقض حق حیات، منع شکنجه و دادرسی عادلانه مندرج در منشور است.

۱۴. دادگاه آفریقایی حقوق بشر و اولین رأی

پرونده جامعۀ حقوقی تانگانیکا، مرکز حقوقی و حقوق بشری، و آقای کریستوفر متیکیلا علیه جمهوری متحد تانزانیا^۱

دادگاه آفریقایی حقوق بشر نهایتاً در تاریخ ۱۴ ژوئن ۲۰۱۳ (مطابق با ۲۴ خرداد ۹۲)، رأی خود را در مورد اولین پرونده‌ای که وظیفه رسیدگی به آن را عهده‌دار شده است، صادر نمود. دادگاه اعلام کرد که دولت تانزانیا ضمن نقض قانون اساسی خود با جلوگیری از حضور کاندیداهای مستقل در انتخابات ریاست جمهوری، پارلمان و شوراهای شهر، به حقوق شهروندان برای آزادی تجمع، حق شرکت در امور عمومی کشور و حق عدم تبعیض تجاوز نموده است. دادگاه هم‌چنین بیان کرد که تانزانیا با مانع‌تراشی سر راه روند قانونی رسیدگی دادگاه‌های داخلی خود، از حدود قانونی خویش فراتر رفته است.

در رأی دادگاه آمده است که یکی از اصول قانون اساسی تانزانیا که بیان می‌کند هر کاندیدایی که برای شرکت در یک انتخابات قصد حضور دارد، باید به یکی از جناح‌های سیاسی این کشور وابسته باشد، در تعارض کامل با قوانین منشور آفریقایی مخصوصاً در مورد عدم تبعیض، آزادی تجمع و آزادی شرکت در امور عمومی کشور است. دادگاه به دولت تانزانیا دستور داد که تغییرات مناسب را در قانون اساسی خویش ایجاد کرده و نتیجه را به دادگاه گزارش دهد. دادگاه هم‌چنین به طرف‌های خواهان پرونده سی روز مهلت داد تا مدارکی دال بر آسیب‌های وارده به آن‌ها در اثر فعالیت‌های خلاف قانون دولت تانزانیا ارائه دهند تا به این موضوع به‌طور مجزا رسیدگی شود.

۱. دادگاه آفریقایی حقوق بشر و اولین رأی، قابل مشاهده در: <http://international-law.blog.ir/1392/05/05/>. African.

۱۵. رسالت جدید دیوان

ارجاع وضعیت برخی از کشورهای آفریقایی، عمده‌ترین موضوعی است که موجب سوء تفاهم بین دیوان کیفری بین‌المللی و دول آفریقایی شده است. حدود ۸ قضیه تا کنون در دیوان کیفری بین‌المللی مطرح شده که همه این پرونده‌ها مربوط به قاره آفریقا است. البته لازم به ذکر است که ابتکار طرح ۵ مورد از این قضایا توسط خود دول آفریقایی ذیربط بوده است. کشورهای اوگاندا، جمهوری دموکراتیک کنگو، جمهوری آفریقای مرکزی، ساحل عاج و مالی طبق ماده ۱۴ اساس‌نامه، نسبت به جنایات ارتكابی تحت صلاحیت دیوان که در سرزمین آن‌ها رخ داده است، از دادستان درخواست تحقیق و رسیدگی کردند. قضایای سودان و لیبی بر اساس ماده ۱۳ و به ابتکار شورای امنیت در دیوان مطرح شد. طبق بند (ب) ماده ۱۳ اساس‌نامه دیوان کیفری بین‌المللی، شورای امنیت وضعیتی را که در آن به نظر می‌رسد یک یا چند جنایت ارتكاب یافته است، به موجب فصل ۷ منشور ملل متحد، به دادستان ارجاع می‌نماید. وضعیت کنیا مهم‌ترین عاملی است که سبب ایجاد نوعی حس عدم اعتماد به دیوان شد. خشونت‌های بعد از انتخابات در کنیا باعث شد تا بر اساس ماده ۱۵ اساس‌نامه، دادستان رأساً طبق اطلاعات واصله، مجوز تحقیق را از شعبه مقدماتی دریافت کند و همین امر نیز باعث شد تا نسبت به دیوان، موضع‌گیری‌های شدیدی ابراز شود. از نظر دول آفریقایی، دیوان کیفری بین‌المللی، دیوانی برای تعقیب و محاکمه آفریقایی‌ها محسوب می‌شود. چنین رویکردی از طرف «استعمار نو و امپریالیسم قضایی» و نماد دول آفریقایی بیش‌تر تحت تأثیر قضایای مطروحه در دیوان است؛ زیرا تمامی پرونده‌ها مربوط به دول آفریقایی است و همین امر نیز این ذهنیت را تقویت کرد که گویی این مرجع جهت تعقیب و محاکمه آن‌ها تأسیس شده است.

عدم اعتماد به دیوان کیفری بین‌المللی، آثار و تبعاتی نیز در پی داشته که در قالب موارد زیر قابل بررسی است:

(الف) عدم همکاری با دیوان کیفری بین‌المللی؛

(ب) طرح خروج از اساس‌نامه دیوان کیفری بین‌المللی؛

(ج) طرح تأسیس دیوان کیفری آفریقایی.

این مسائل باعث شد تا اتحادیه آفریقایی در تصمیم اخیر خود در اکتبر ۲۰۱۳ موضوع توسعه

صلاحیت دیوان آفریقایی حقوق بشر را نسبت به جنایات بین‌المللی مطرح کند.

از طرفی به نظر می‌رسد ماهیت قضایی دیوان آفریقایی حقوق بشر، این امکان را برای این مرجع فراهم می‌کند تا بتواند صلاحیت‌های خود را به جنایات بین‌المللی توسعه دهد (رمضانی قوام‌آبادی، ۱۳۹۳).

با نگاهی اجمالی به شکایات ارجاعی به کمیسیون درمی‌یابیم که تعداد قابل توجهی از این شکایات به دلایل شکلی از دستور کار کمیسیون خارج شده و غیر قابل پذیرش اعلام گردیده‌اند، تعداد کمی از این شکایات نیز به دلیل استرداد شکایت از جانب شاکی و یا دستیابی به راه‌حل دوستانه منجر به رسیدگی ماهوی در کمیسیون نشده‌اند.

۱۶. تعهدات دولت‌های عضو منشور آفریقایی

عمده تعهدات مربوط به دولت‌های عضو منشور آفریقایی، همان است که در بخش اول منشور و در مواد ۱ و ۲ مقرر شده است. در این راستا، در ماده ۱ آمده است: «دولت‌های عضو سازمان وحدت آفریقا که به عضویت منشور درآمده‌اند، باید حقوق، وظایف و آزادی‌های مندرج در منشور را به رسمیت شناخته و متعهد شوند قوانین لازم یا اقدامات مناسب دیگر را در جهت اجرای آن‌ها به تصویب برسانند.» در ماده ۲ نیز تعهد کلی دولت‌ها مبنی بر رعایت و حمایت از حقوق به رسمیت شناخته‌شده در منشور بدون هرگونه تبعیض درج گردیده است. در کنار این تعهدات کلی، در برخی از مواد منشور نیز به‌طور خاص از تعهدات دولت‌ها تصریح گردیده است. به‌عنوان نمونه: در بند ۳ ماده ۱۷ منشور تلاش برای ارتقا و حمایت از ارزش‌های اخلاقی و سنتی جامعه جزء وظایف دولت‌ها به‌شمار آمده و یا در بند ۳ ماده ۱۸ نیز تأمین رفع تبعیض علیه زنان و حمایت از حقوق آنان بر مبنای اعلامیه جهانی حقوق بشر و اسناد بین‌المللی، جزء وظایف دولت قرار داده شده و هم‌چنین در ماده ۲۵ منشور نیز ایجاد فرهنگ احترام به حقوق بشر و در ماده ۲۶ نیز تضمین استقلال دادگاه‌ها جزء وظایف دولت برشمرده شده‌اند. یک تعهد هم به‌طور خاص در ماده ۶۲ منشور پیش‌بینی گردیده و آن‌هم ارائه گزارش به کمیسیون آفریقایی حقوق بشر در زمینه اجرای مؤثر حقوق و آزادی‌های مندرج در منشور است که هر دو سال یک‌بار باید انجام شود (مهرپور، ۱۳۸۳: ۲۳۶-۲۳۵).

نتیجه‌گیری

قاره آفریقا بستر نقض حقوق بشری محسوب می‌شود که البته حقوق نسل دوم با توجه به وضع اقتصادی این قاره اصلاً قابل طرح نمی‌باشد؛ اما حقوق نسل اول که در جامعه جهانی تا حدود زیادی تأمین شده، بیش‌ترین موارد نقض را در این منطقه دارد.

ضمن توجه دنیای امروزه به حقوق بشر و انعقاد معاهدات بسیار جهانی و منطقه‌ای، در آفریقا هم این نیاز مشهود شد و سران دولت‌ها به ایجاد منشوری در این زمینه دست زدند و سال‌ها بعد با در نظر گرفتن موارد بسیار نقض حقوق اولیه بشری، ایجاد دادگاه منطقه‌ای برای رسیدگی به این نقض‌ها احساس شد که منجر به تأسیس دادگاه (دیوان) آفریقایی حقوق بشر و مردم شد. از سویی، دادگاه آفریقایی حقوق بشر نسبت به دو همتای خود، دادگاه اروپایی و آمریکایی، دارای وجوه تمایز بسیاری است؛ هم‌چون: داشتن صلاحیت اختیاری در رسیدگی شکایت افراد و سازمان‌های ناظر در کمیسیون آفریقایی حقوق بشر^۱ و هم‌چنین وسعت اختیار قانونی قابل اجرا^۲ در این دادگاه.^۳

1. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 5.
2. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 3,7.
3. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS, article 38.

منابع

۱. اسلامی، رضا و یلدا بصیرت (۱۳۸۸)، «بررسی و تحلیل برخی آراء کمیسیون آفریقایی حقوق بشر و مردم»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۱۳.
۲. بررسی نظام حقوق بشری آفریقا، قابل مشاهده در: <http://intl.lawer.blogfa.com/post-10.aspx>.
۳. تاموشات، کریستیان (۱۳۸۶)، حقوق بشر؛ مبانی نظری، تحولات تاریخی و سازوکارهای اجرایی، ترجمه حسین شریفی طرازکوهی، تهران، نشر میزان، چاپ اول.
۴. دادگاه آفریقایی حقوق بشر و اولین رأی، قابل مشاهده در: <http://international-law.blog.ir/1392/05/05/African>.
۵. دانش پژوه، مصطفی (۱۳۸۹)، اسلام و حقوق بین‌الملل خصوصی، تهران، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ دوم.
۶. رضائی قوام‌آبادی، محمدحسین (۱۳۹۳) «تأسیس دیوان کیفری آفریقایی: افسانه یا واقعیت؟»، مجله حقوقی دادگستری، شماره ۸۶.
۷. صدری، احمد (۱۳۸۵)، «دادگاه حقوق بشر آفریقایی»، روزنامه اعتماد ملی، شماره ۱۳۱.
۸. ضیایی، یاسر و صادق جعفرزاده درابی (۱۳۹۴)، ساختار و عملکرد دیوان آفریقایی حقوق بشر، دوره ۱۴، شماره ۲۷.
۹. قاری سیدفاطمی، محمد (۱۳۸۲)، حقوق بشر در جهان معاصر، دفتر اول درآمدی بر مباحث نظری، مفاهیم مبانی، قلمرو و منابع، تهران، مرکز چاپ و انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
۱۰. لیچ، فیلیپ و دیگران (۱۳۸۶)، نهادها و سازوکارهای منطقه‌ای حمایت از حقوق بشر، ترجمه سید قاسم زمانی، امیر ساعد و کیل و پوریا عسکری، تهران، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، چاپ اول.
۱۱. مصفا، نسرین و هادی زرگری (۱۳۹۳)، اسناد بین‌المللی حقوق بشری: پذیرش و عدم اجرا در آفریقا، فصلنامه سیاست جهانی، دوره سوم، شماره ۲.
۱۲. مهرپور، حسین (۱۳۸۳)، نظام بین‌المللی حقوق بشر، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ دوم.
13. African [Banjul] charter on Human and peoples Rights Adopted by the organization of African unity on 17 june 1981 Entered into force on 21 october 1986 ACHPR.
14. Evans, Malcolm, Murray, Rachel (2008), the African charter on human and people's rights, Cambridge, university press, second edition.
15. Heyns,CHRISTOF, The African charter on Human and peoples, Rights, in the Essentials of Human Rights, Ed by Rhona k.m. smith and chritien van Den Anker, Hodder Arnold.
16. Murray, Rachel (2000), the African commission on human and peoples right and international law, OXFORD – PORTLAND OREGON: Hart Publishing.
17. Orlu nmehielle, Vincebt o, the African human right system, its laws, practice, and institu-

tions, martinus nijhoff publishers.

18. PROTOCOL TO THE AFRICAN CHARTER ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS ON THE ESTABLISHMENT OF AN AFRICAN COURT ON HUMAN AND PEOPLES' RIGHTS (1998).
19. Ssenyonjo, Manisuli (2012), the African regional human rights system, Leiden. boston: martinus nijhoff publisheds.